

Марко Вовчок
1833–1907

ІНСТИТУТКА

Т. Г. Шевченку

I

Люди дивуються, що я весела: надійсь, горя-біди не знала. А я зроду така вдалася. Уродись, кажуть, та і вдайся... Було, мене й б'ють (бодай не згадувати!) — не здержу серця, заплачу; а роздумаюсь трохи — і сміюся. Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче, — то так і мое лишенько. Якби мені за кожною бідою моєю плакати, досі б і очі я виплакала. Батька-матері не зазнаю: сиротою зросла я, при чужині, у людях. Хоч не було діла важкого, — так забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я...

На десятотрільях взяли мене в двір. Стара пані була не що, сумирна собі, — може, тому, що вже благен'янка була, ледве ноги волочила, а заговорить — тільки шамшам, одразу й не розбереш; так куди вже бійка! не на умі. Уесь день на ганочках; нічка йде — охає та стогне. А за молодого віку, славлять, вигадочки були чималі і в ней... та треба ж колись і перестати.

За мене, то вже в дворі жили ми спокійненько; одно було горе, що з двору й ступити не пустять. Хіба вже на велике свято, що до церкви одпросимось, а в неділю й не думай. «Розволочитесь, — було, каже пані гніваючись, — не пушу!.. Не той ще вік ваш, щоб бога пильнувати: ще матимете час, — не зараз вам умирati».

Сидимо, було, день при дні у дівочій та робимо. А тихо коло тебе, як зачаровано. Тільки пані заоха або хто з дівчат на ухо за чим озветься, котра зітхне з нуду. Докучає, було, та робота, докучає, — аж пече; та що врадиш? Спасибі хоч за те, що не б'ють десять раз на день, як от по інших чуємо.

А як коли, то, було, звеселімо не знати чого. Веселенько нам, — аж серце трепече! Коли б воля, заспівав би так, щоб і на селі лунало... Не всмілимось!.. Ізглядаемось, та сміх нас так і бере. То одна моргне бровою, а друга їй одморгує; то прив'яжуть тую до стільчика косою; інша зскочить та почне вистрибувати дібки-дібки, щоб пані не почула, — крутиться, вертиться, тільки рукава май-май-май... Чого, було, не виробляємо!

У старої пані не було роду, окрім мала собі унучечку, — у Києві обучалась у якомусь там... от коли б вимовити... ін-сти-ту-ті... Було частенько до старої листи шле; а стара тії листи щодня вичитує, — і попоплаче над ними, і попосміється. Коли пише унучечка, щоб уже приїздити за нею та додому забирати... Мати божа! увесь будинок зворухнувся: білити, мити, прибирати!.. Панночки сподіваємося! Панночка буде!

Стара пані немов одужала: коливає з кімнати до кімнати, виглядає у кожне віконце на шлях і нас туряє за село дивитись, чи не єде панночка. А нам того й треба. Ми за той тиждень, що її виглядали, сказати, нажилися. Шлють, то біжимо-летимо... Весело зочити степ, поля красні!.. Степ зелений наче віткає в тебе перед очима далеко кудись, далеко... Любо на волі дихнути!

Квіток, було, назриваєм та позаквітчуємось, як молоді, та до самого двору тими вінкками величаемось. А вступаючи в двір, схопимо з себе, позакидаємо, — та так було жалко тих вінків кидати, так жалко!

II

Діждали панночки, приїхала... І що ж то за хороша з лиця була! І в кого вона така вродилася! Здається, і не змалювати такої кралі!.. Стара як обійняла її, то й з рук не випускає; цілує, й милує, та любує. І по кімнатах водить, усе показує, усе розказує; а панночка тільки обертається туди-сюди та на все цікавим оком спозирає.

Посадовила її стара за стіл. І плаче, і радіє, і розпитує, і частує: «Може, тобі того з'сти? може, того спити?» Наїдків, напитків понастановлювали; сама сіла коло неї, — не надивиться. А панночка усе прибира, наче той горобець, хутенько й чистенько. Ми з-за дверей дивимось на них і слухаємо, що то панночка говоритиме, — чи не дійдемо, які там у нїї думки, яка вдача, звичай.

— Яковось-то жилося тобі, серденько, самій? — питает стара. — Ти мені не кажеш нічого.

— Ай, бабусечко! Шо там розказувати! Нуда така!

— Вчили баґацько?.. Чого ж вивчили тебе, кришко?

— От захотіли що знати!.. Добре вам, бабуню, було тут жити на волі; а що я витерпіла за тим учненям!.. І не нагадуйте мені його ніколи!

— Голубочко моя!.. Звісно вже — чужі люди: обижали тебе дуже... Чому ж ти мені зараз цього не прописала?

— Що се ви, бабуню? Як можна?.. Зараз дознаються...

— Бідолашечко моя!.. Скажи ж мені, як тебе там кривдили тії невірні душі?

— Ох, бабусечко! І морено, як мучено нас — та все дурницєю. І те вчи, і друге, і десяте, і п'яте... товчи та товчи, та й товчи!.. Нащо мені те знати, як по небу зорі ходять або як люди живуть поза морями та чи в їх добре там, та чи в їх недобре там? Аби я знала, чим мені себе між людьми показати...

— Та нашось же учаться люди, мое золото. От і наші панночки — на що вже бідота, та й ті верещать по-французькій.

— Е, бабуню!.. — зашебетала панночка. — До французької мови і до музики добре і я бралась, — до танців тож. Що треба, то треба. На се вже кожний уважає, кожен і похвалить; а все інше — тільки морока... Учись та й забудь! І тим, що учать, — нуда, і тим, що вчаться, — біда. Багацько часу пропало марно!

— Так як же оце? Погано вчать?

— Кажу ж вам, що й нудно, і погано, й марно. Вони тільки й думають, як би їм гроші виплатили, а ми думаемо, як би хутче нас на волю випустили... Чого ж ви задумались, бабусю?

— Та то, серденько, що гроші брали за тебе добре, а вчили погано. Що ж, як ти далі і все позабуваєш?

— Чи подоба ж це, бабуню? Бог із вами! Як же б то між гостями або в гостях позабувати музику, або танці, або хоч би й мову французьку?.. А про ту заморську нісенітницю, то я в одно ухо впускала, а в друге випускала, та й зовсім-таки не знаю. Цур їй!

— А як же часом хто в тебе спитає, як там тій зорі по небу ходять, абощо? Люди й осудять зараз: вчилася, та й не тямить!

— Та що се ви, бабусю? Та се я тільки вам призналась, що не знаю, а чужі зроду того й не дошимраються, нехай хоч цілий день питаютъ. Я зо всього викручуясь, іще й їх оступачу, — он як, бабусю! Хочете, я вам заспіваю? Слухайте!

І заспівала, затягla, — наче тее срібло пересипається. Стара її цілавати: «Серденько мое! Втіхомоя!» А панночка до неї ласиться та просить:

— Купіть мені, бабусечко, по новій моді убраних хороших!

— Про се не турбуйся, дитя мое. Буде в тебе всього. Ти в мене будеш царівна над панночками!

Ми, дівчата, ізглядуємося: чого там панночки нашої не навчено! А найбільш, бачця, людей туманити!

III

— Ходім лишенъ, голубко, — говорить стара пані, — я хочу, щоб ти собі обрала котру дівчину. Та ѹ веде її до нас. Ми од дверей та в куток, та կупою в куточку й зблисися.

— Це ваша панночка, — промовляє до нас пані. — Цілуйте її в ручку.

Панночка, чи глянула на нас, чи ні, простягла дві пучечки поцілувати.

Стара всіх нас показує, — се Ганна, а се Варка, а се Домаха...

— Боже мій! — аж крикнула панночка, разом стрепенуввшись і в долоні сплеснувши: — Чи зуміє ж хто з вас мене зачесати, ушнурувати?

Стойт і руки заложила, і дивиться на нас.

— Чому? — каже стара. — Зуміють, серце. А ні, то навчимо.

— Як тебе зовуть? — питає мене панночка та, не слухаючи мене, до панії: — Ця буде мені!

— Так і добре ж; яку схочеш, серце: нехай і ця. Гляди ж, Устинко (на мене), служи добре, — панночка тебе жалуватиме.

— Ходім уже, бабуню; годі вже! — перехопила панночка; сама скривилась і перехилилась набік, і очі чогось заплющає, і з місця зривається, — от стеменний кіт, як йому з люльки в вуса пихкають...

— Треба ж, голубко, — каже стара, — її на розум навчити: се дурні голови. Я скажу те, а ти що друге, то ѹ вийде з неї людина.

— Шкода, бабуню, що спершу їх не вчені! Тепер порайся! Було яку віддати до міста.

Та ѹ говорять собі, наче про коней, абощо.

— Ой, Устечко! — журяється дівчата, — яково-то буде тобі, що вона така непривітна!

— А що ж, — кажу, — дівчата! Журбою поле не передеш, та й од долі не втечеш. Яково буде — побачимо. Та й собі задумалась.

IV

Увечері кличутъ: «Іди до панночки — розбирати». Ввійшла; а панночка стоїть перед дзеркалом і вже усе зриває з себе.

— Де се бігала? Швидше мене розбирай!.. Швидше: я спати хочу!

Я розбираю, а вона все покрикує на мене:
— Та хутче ж бо, хутче! Кинулась на ліжко:
— Роззувай!.. А вмієш ти волосся звивати? — питает.
— Ні, не вмію.
— Боже мій! Горе мое! Яка ж вона дурна!.. Іди собі! Дівчата вже мене дожидають:

— А що, Усте? Що, сестрице? Яка вона, голубко? Що їм казати?

— Дурна я, — кажу, — дівчата, бо не вмію кіс ізвивати!..

V

Другого дня ранесенько прокинулась наша панночка. Умилася, прибралася, оббігла усі будинки, увесь двір, і в садку була. Така веселенка.

— Дома я! — каже. — Дома! Усе мені вільно!

Цілує стару панію та раз у раз питает:

— Чи скоро в гості пойдемо, бабусечко? А коли гости до нас найдуть?

— Та нехай же я перше сама тобою натішусь, рибко, нехай на тебе надивлюся!

— Та коли ж то вже я діждусь, бабуню! В мене тільки було й думки, що приду додому — весело буде, людно, музики, танці... Бабусенько мила, люба!

— Ну, добре, пташко! Нехай трошки приберемось, та тоді вже зараз і гостей проситиму.

Почалось прибирання тее. Стара скрині з комори, викочує та оксамити, рубки тонкі вибирає, та кроїть, та приміряє на панночку. Панночка аж підскакує, аж із радощів червоніє. То до одного дзеркала скочить, то у друге зазирне; склянку води візьме, то й там любує, яка вона хороша. То заплете коси, то розплітає, то стрічками перев'є, то вквітчастя...

— Ах, бабусечко, — було викрикне, — коли вже я в атласову сукню вберуся?

— Як заручишся, дитино моя, — одказує стара. — Дам тебе за князя чи за графа, за багатиря всесвітнього!

А панночка й голову задерла, і виступає так, наче вже вона княгиня великородна.

Та тільки в них і мови було, що князі та пани велиможнії. Було, і к весіллю зовсім приберуться, і будинки поставляють кам'яні, і коней вороних позапрягають, — аж лиxo! Пересипають такенky, пересипають, — панночка й зітхне:

— Шо, бабуню! Тільки говоримо... І досі ще нікого в нас не було!

— Та зажди ж бо трохи: найде такого, що й не потовпляться.

VI

Та й справді перхнуло до нас гостей, — як на погориджу. Одні з двора, а другі у двір. Нема нам ні сну, ні спочивку: бігаємо, вслугуємо, клопочемось з ранку до вечора. Часом така юрма їх ужене, що дивуємось, яких-то вже між ними панів нема! Все тее регочеться, танцює, єсть, п'є; все тее гуляще, дак таке випещене! Інша добродійка у двері не втвриться. А паничів що то в нас перевернулось! Аж роєм коло нашої панночки

УДК 821
М26

Марко Вовчок
М26 Інститутка : Повісті й оповідання / Марко Вовчок. —
К. : 2019. — 208 с.

ISBN 978-966-948-370-6

Творчість видатної української письменниці присвячено зображеню життя українського селянства за умов кріпацтва. У повістях і оповіданнях, представлених в цій збірці, розповідь ведеться від імені герой чи близьких для них людей. Ідеється переважно про приниження людської гідності, знущання, яких зазнали українці від кріпосників, а також про різні трагедії в селянських родинах. Поетизуючи вірність у коханні та дружбі, взаєморозуміння в сім'ях, Марко Вовчок осуджувала родинний деспотизм, зрадливість, егоїзм, будь-які вияви ворожнечі.

Твори письменниці посіли поважне місце поряд із найкращими творами світової літератури про селянство. Вони відіграли величезну роль у розвитку художньої літератури, літературної мови і суспільної думки в Україні.

УДК 821

Літературно-художнє видання

Марко Вовчок
ІНСТИТУТКА
Повісті й оповідання

ТОВ «Видавнича група КМ-БУКС»
вул. Олега Ольжича, 27/22, офіс 3, Київ, 04060

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5006 від 06.11.2015

info@kmbooks.com.ua
www.kmbooks.com.ua

Замовляйте наші книжки в інтернет-магазинах:
www.kmbooks.com.ua +380 (44) 228 78 24
www.bukva.ua +380 (44) 359 0 369

З питань гуртових закупівель звертайтеся:
у Києві: +380 (44) 237 70 25
у Львові: +380 (32) 245 01 71, +380 (67) 370 77 90

Формат 70x90/32.
Умов. друк. арк. 7,61. Обл.-вид. арк. 8,2.
Наклад 1000 прим.

Віддруковано на поліграфічному обладнанні
ТОВ «Видавнича група КМ-БУКС»

Інші відомості про книгу: [http://www.kmbooks.com.ua/uk/2019/01/01/marco-vovchok-institutka-povisti-i-opovidannia](#)

Зміст

Інститутка	3
Три долі	54
Максим Гримач	153
Павло Чорнокрил	161